

DOBSZAY LÁSZLÓ**A HÁROMÉVES PERIKOPA-RENDSZER ÉS AZ ÚJ KALENDÁRIUM
GYENGESÉGEI**

1.

„A vámos és farizeus vasárnapja”, „A tékozló fiú vasárnapja”, „Inszakadt vasárnapja”, Szamáriai asszony vasárnapja” – ilyen elnevezéseket olvashatunk a bizánci egyház liturgikus könyveiben: A napi evangélium-perikopa mintegy a nap szövegeinek középpontja; ez az a nap, mely sugarait rábocsátja az egész napra és annak sztychiráira, kondákionjaira is.

De így volt ez a latin egyházban is. A vasárnapi matutinum 3. nocturnusában olvashattuk az evangélium-magyaroztatát (a bencések a matutinum végén az egész evangéliumot elolvasták), s többnyire az evangélium szavaival keretezte a napot a belőle vett Benedictus-és Magnificat-antifona is. A nagybőjti minden hétköznapiját saját evangélium tüntette ki, mely hozzákapcsolódott a bőjt gondolatköréhez és gyakran a nap stációs templomának kiválasztásához is.

Néhány régi naptár is az evangéliumról nevezi el egyes vasárnapokat. De elnevezés nélkül is élt az evangélium ilyen felfogása a liturgiával együtt haladó keresztények szívében. Az evangéliumok jól ismert szavai, képei hozzá tartoztak az adott ünnepi időhöz, de még az egyszerű vasárnapokhoz is. Az egyes evangéliumi szakaszokat még a természeti év forgásához is asszociáltuk: egy-egy rész visszatérése hozzá tartozott nyári, őszi, téli élményvilágunkhoz. Iránytű volt az evangélium, tájékozódási pont az évben. Az evangéliumok berendezték az időt, és berendezték, barátságossá tették számunkra. De másrészt az idő-ritmus is segített abban, hogy a kiemelt szakaszok mélyebben vésődjenek az emlékezetbe. Amikor az ember évenkénti rendszerességgel hallotta viszont az evangéliumi szakaszokat, még hozzá a liturgia élő szövetébe beágyazottan, azok mélyebben befolyásolták az emberek és közösségek lelkületét.

Amikor a szent dolgokkal való érintkezésünkről beszélünk, oktalanság lenne lebecsülni a megszokás, az asszociáció és az ehhez kapcsolódó érzelmek hatását az emberre. De valójában ennél többről van szó. Bármi volt is az olvasmány és evangélium értelme a korai misében, az érett római liturgiában egészen sajátos funkciókat nyertek. A liturgia tanítómesterei ismételtelen elmondták, az

evangélium nem egyszerűen biblia-olvasás vagy tanítás, hanem az eukarisztikus környezetben misztérium-képpé válik, és szoros kapcsolatba kerül az egyházi év adott részével is, a szentmise misztériumával is. Jelentősége nem az, hogy megtanuljuk az evangéliumot: Krisztusnak az evangéliumba való megjelenése már előre jelzi az ő eukarisztikus jelenlétét és annak hatásait. Az evangéliumban felolvasott csoda egy történeti tényről ad hírt, de egyben azt is elmondja, hogy mit fog tenni velünk Krisztus most, a szentmisében. A misében való evangélium-olvasás előábrázolása a szentségnek és vételének előkészítője. (Ehhez kellene igazodnia a liturgikus homíliáknak is.) Amint a kíséző szertartások (processzió, felállás, gyertya, tömjén, eredetileg észak felé forduló olvasási irány) olyan külső eszközök, melyek elősegítik az evangélium teljes kibontakoztatását, úgy segíti a perikopa liturgikus helye is az embereket és közösségeket, hogy elméjükben és szívéjükben megragadják és megtartsák azt. A bibliai szövegek megszilárdulása fontosabb azok magas számánál. Egy klasszikusan megszövegezett perikopa mélyebben belénk nyomódik, ha az rendszeresen visszatér, s ha kapcsolódó elemek (például belőle vett antifonák) és magyarázatok támogatják.

Tegyük hozzá, hogy ez az emlékezet túllépi az egyes embert és véges életét. A római közösség ugyanazt a perikopa rendszert használta csekély variációkkal legalább 1200 éven át, s így mintegy a nemzedékek „nagy emlékezete” is elraktározta és feldolgozta ezeket az evangéliumokat, azok liturgikus helyével összefüggésben. Elmélkedések, spirituális kifejtések csupán külső megmutatkozásai annak a mély asszimilációs folyamatnak, mellyel az Egyház birtokba vette, és birtokban tartotta ezt a kincsét. Sőt továbbmenve megemlégtük, hogy ezeket a perikopákat az anglikán, a lutheránus, a korai kálvinista „óegyházi” rendszer is megtartotta.

2.

A zsinat konstitúció részletező szabályozás nélkül csupán annyit írt elő, hogy a „Biblia kincsestárát bővebben kell kitárni, úgy, hogy meghatározott számú év leforgása alatt a Szentírásnak jelentős és fontos része fölolvasásra kerüljön a nép számára”. Ez a mondat persze igen sokféleképpen megvalósítható. Hány évről van szó? Az év minden elemét (szakaszát, vásár- és hétköznapját) bele kell-e venni ebbe a váltakozásba? Melyek a „jelentős és fontos” részek, s milyen szempontból azok? A megjelent lectionarium egy lehető értelmezést jelent, de nem az egyetlen lehető értelmezést. Minthogy

nem tanbeli kérdésről van szó, szabad azt is megkérdeznünk: biztos-e, hogy a zsinat e ponton helyesen ítélte meg a tennivalót? Nem befolyásolták-e olyan elvek, melyek ellentétesek a római liturgia hagyományával? Gondosan felmérték-e az előnyöket és hátrányokat, mielőtt feladták az egyéves szisztémát? A „jelentős és fontos részek” száma éppen a nem több, s nem kevesebb, mint hároméves perikopa-rend bevezetését tette-e szükségessé? Nem lehetett volna olyan megoldást találni, mely megőrzi a hagyományos perikopa-rend értékeit, s ugyanakkor azt a zsinat kívánságainak megfelelően továbbfejleszti? Ezekkel a kérdésekkel akarunk az alábbiakban szembenézni, főként az evangéliumi perikopákra figyelve.

Előbb azonban egy fontos distinkciót kell tennünk. A Biblia, az evangélium az utolsó szóig szent. Az Üdvözítő utolsó „és”-e is fontos és kegyelmet adó, csupán azért, mert Ő mondta. Senkinek sincs joga a Bibliában válogatni, felfogása vagy ízlése szerint kihagyni belőle. A Biblia a maga egészében követel tiszteletet és jámbor odaadást, s a maga egészében sugároz megszentelő erőt. Más kérdés azonban, hogy a Biblia minden szakasza egyformán alkalmas-e perikopának (a fenti értelemben), olyan perikopának, mely képes a napot áthatni, megszervezni, jellegzetessé tenni? Amikor alább a perikopa-választásról beszélünk, természetesen nem a bibliai szöveget illetjük kritikával, s nem teszünk a szakaszok közt rangkülönbséget, mintha nem egyenrangú elemei lennének a kinyilatkoztatásnak és a szent tannak. Csupán annyit mondunk, hogy az egyik kevésbé alkalmas perikopának, mint egy másik. Lehet, hogy egy szakasz túlságosan elvont; egy másikat csak abban a teljes szövegekörnyezetben lehetne helyesen érteni, mely csak a következő vasárnap kerül felolvasásra; gyakori, hogy ugyanazon esemény leírása az egyes evangelistáknál nem egyenlő mértékben fejezi ki annak teljes (főként liturgiai) értelmét.

Ne felejtjük el, hogy Biblia-ismeretünk gyarapításának nem a szentmise az egyetlen, sőt nem is legmegfelelőbb alkalma. A zsolozsma például alkalmasabb arra, hogy a szöveget önmagáért olvassuk és elmélkedünk rajta. De – hogy képletesen fejezzük ki magunkat – a bibliaismeret helye igazából nem a templom, hanem a zsinagóga, a „tan háza”. A bibliamagyarázó beszédeket, a katekézist, a személyes bibliaolvasást nem pótolja a misén való felolvasás (és ugyanúgy: amazok sem pótolják a liturgikus-szentségi kontextusban való bibliai felolvasást). S főképpen nem lehet úgy

átértelmezni az evangélium *liturgikus* olvasását, hogy ezzel feláldozzuk annak nagy értékű liturgiai funkcióját.

A szent szöveg iránti tisztelettel, de most a liturgiai szempontok, s főként a főt kifejtett értelemben, a szöveg liturgikus súlya szerint értékeljük a jelenlegi és régi evangéliumi perikopákat. Egy későbbi szakaszban a két felfogás közti józan kompromisszum lehetőségét is fel fogjuk vetni.

3.

Az első ádventi vasárnapnak a római hagyományban két lehetséges perikopája volt. A mai ember talán megütközik a középkori egyházban elterjedt szövegválasztáson, a jeruzsálemi bevonulásról szóló evangéliumon. Ez a választás (mely ma is él az anglikán és lutheránus egyházban) inkább egy misztikus, mint racionalisztikus gondolkodásmódon alapult: Ádvent az Úr bevonulása övéi közé, kik őt az önátadó hódolat Hozsannájával köszöntik. Mindenesetre hatásosabb, képszerűbb kezdést alig lehet találni az egyházi év elejére. – A másik lehetőséget a trienti miséből ismerjük: az utolsó ítéletről szóló szakasz (Lk 21, 25–33), mely Krisztus második eljövetelének várását hangsúlyozta. – Ma is ez utóbbi perikopát olvassuk a C évben, míg a B év evangéliuma rövid és kevésbé erőteljes, az A év olvasmánya pedig a Noé napjaira való hivatkozással inkább fejtegető, mint megjelenítő karakterű.

A 2-4. vasárnapok hagyományos evangéliuma három markáns jelenetet volt Keresztelő János előkészítő munkájáról. Mindhárom kitűnő, emlékezetes megfogalmazással emelkedik ki a hasonlók közül. A három közt logikai (nem történeti) előrehaladást is észlelünk: János tanítványai Jézusnál (János kérdez), a farizeusok küldöttei Jánosnál (János vallomást tesz), János küldetése és prédikációja (bevezetésében hangsúlyozva a karácsonyi esemény történetiségét is). – Ma a 2-3. vasárnapon hat szakaszt találunk. A régi 2. és 3. vasárnapi evangélium átment a 3. vasárnapra mint alternatív szöveg; a 4. vasárnapé a 2. vasárnapra került. A 2. vasárnap másik két szövege: János beszéde (Mátétól, a részletes korholó szakasszal) illetve ennek rövidebb változata (Márktól). A harmadik vasárnap új szövege (Lukácstól) hasonló az előbbiekhöz, de hozzáteszi a vámosok és katonák kérdéseit: jellegzetesen hétköznapi perikopa.

A kántorbőjti misék eltűntek a naptárból, így a mariologikus evangéliumokat a 4. vasárnapra kellett tenni. Ám egyik évben József történetét, másokban az Annuntiatiót, a harmadikban

Visitációt halljuk. Valóban alternatívái ezek egymásnak? Ha ezt a témát vasárnapra kell áthelyezni, nyilván a karácsonyhoz legfontosabbként kapcsolódó Annuntiatio emelkedik ki közülük.

Vagyis a négy ádventi vasárnapnak nincs 12 valóban jól megkülönböztetett, jellegzetes evangéliumi perikopája. A Keresztelő Jánosról szóló új nem hoznak lényeges nyereséget, viszont a legjobban formulázott perikopák a ritkább visszatérés miatt árnyékba kerültek.

A karácsonyi evangéliumok egymással is, a hagyományos renddel is egyeznek. Nem is akadt volna más szakasz, amivel a perikopa-rendet háromévéssé lehetett volna átalakítani. Ugyanez a helyzet január 1. evangéliumával. Itt mindössze annyi történt, hogy a Lukács-szakaszt korábbról indítják; vagy azért, hogy Mária neve is bekerüljön a szövegbe, vagy csak azért, hogy a Circumcisio eseményei a hosszabb szövegben kissé jelentéktelenebbé váljanak. Vízkereszt evangéliuma is azonos minden évben.

Problematikusabb viszont a Szent Család napja, aminthogy ünnep jelenlegi helye is az. Egyik évben a menekülés története, másiban Purificatio evangéliuma, harmadikban a 12 éves Jézus története hangzik el. Megeshet, hogy december 26. vasárnapra esik, s Jézus már karácsony másnapján 12 évesen áll előttünk. A Purificatióról szóló evangéliuma sem tárja fel gazdagabban a Szentírás kincsestárát, hiszen ugyanez lesz az evangélium alig egy hónap múlva, az ünnep napján. (A régi olvasmányrend szerint magát a rituális eseményt február 2. evangéliuma mondta el, míg a karácsony nyolcadába eső vasárnapon Simeon és Anna jövendölését olvasták a gyerekekről és anyjáról.)

Jézus keresztségéről szóló három elbeszélés mint perikopa nem egyenértékű: Márk és Lukács igen rövid, lényeges elemek hiányoznak belőle; ennek pótlására a szakaszt az ádventben már olvasott János-nyilatkozattal kezdik. Régebben e napon a János-evangéliumból olvasták azt a részt, melyben János visszaemlékezik a keresztségre, s bemutatja Jézust: „Íme, az Isten Báránya”.

Nagybőjtben az olvasmányok könyve megengedné, hogy minden évben az A év perikopáit olvassák (s ez szerencsés is lenne), de ezzel a lehetőséggel tapasztalatom szerint sehol nem élnek. A perikopa-rend a bőjtben lényegesen megváltozott. A 3-5. vasárnap régi szakaszai eltűntek, s helyükre részben a régi scrutinium-evangéliumok kerültek. Az 1-2. vasárnap tematikája maradt, de minden évben más evangélista szerint. Szerencsétlen gondolat! A

második vasárnap evangéliumának liturgikus témája elsősorban nem a színeváltozás, hanem a 40-napi böjtöt tartó három személy (Jézus, Mózes, Illés) együttes megjelenése. A jelenlegi három perikopa ellen még csak az vethető, hogy egymáshoz hasonló, mégsem azonos szövegek variálása, s ez az emlékezetbe vésést nehezíti anélkül, hogy igazi nyereséget jelentene. Az első vasárnap azonban a változtatás már tartalmi veszteséggel jár. A-évben a teljes elbeszélést halljuk, mely mindkét elemet: Jézus böjtjét és a megkísértést tartalmazza. A B-évben azonban Márk olyan szűkszavú, hogy a megkísértést le sem írja. Lukács elbeszélése viszont semmit sem ad Mátééhoz, csak megcseréli a második és harmadik kísértést. Mint a Márk-történet mutatja, az összeállítók inkább a bibliatudomány, mint a liturgia szakértői lehettek. A perikopa lényeges eleme ugyanis nemcsak a megkísértés, hanem annak tartalma is, mely a három főbűnre (test, kevélység, gazdagság; vö. 1 János 2, 16) utal. Éppen ezek ellen veszi fel az Egyház a három nagyböjti fegyvert: a böjtöt, az imádság és az adakozást. Ezért állt egykor – helyesen – a Máté-elbeszélés a böjt élén.

A 3-5. vasárnap nagy jelenetei: a samáriai asszony, a vakon született meggyógyítása, Lázár feltámasztása, a tékozló fiú (de az utolsó szerepel ugyanezen év 24. évközi vasárnapján is!). Nagyon szép, de nem feltétlenül a vasárnapra való a házasságtörő asszony története, még kevésbé a templomból való kiűzetés (a záró szakasz húsvéti vonatkozásai ellenére). Három beszéd is helyet kapott e vasárnapokon, a rézkigyőről, a gabonaszemről és azokról, akikre rádólt a torony. Mindegyik szép, de a vasárnap jelentőségéhez mérten nem elég súlyosak. Elmaradt a hagyományos perikopák közül a zsidókkal való két vita (III. vasárnap: az erős, vagyis a Sátán és az erősebb, vagyis Krisztus harcáról; V. vasárnap: „Mielőtt Ábrahám lett...”). Elmaradt a IV. vasárnap evangéliuma is, holott ez ritka példája annak, amikor a teljes proprium egységes tervet követ. Ez a vasárnap a hittanulók elé tárja édesanyjuk, a mennyei Jeruzsálem képét (szentlecke, proprium-énekek; vö. a stációs templom kiválasztásával: „A jeruzsálemi Szent Kereszt bazilika”), annak javait (az introitus szerint: tejét), közöttük a legdrágább kincset: a mennyei Kenyeret, a szent Eukarisztiát, melyet a hívők ugyanebben a misében fognak magukhoz venni.

Vagyis újból azt látjuk, hogy az olvasmány-könyv valójában nem kínál fel három évre való, igazán karakterisztikus evangéliumi

perikopát. Egyetlen, jól átgondolt, klasszikus evangéliumi-rend egy könnyebben követhető program lett volna, mely képes átfogni az egész nagybőjtöt, megszervezni a hozzá kapcsolódó, gazdagító elemeket. Ez az egy éves szisztéma lehetett volna a jelenlegi A év (korábban hétköznapi olvasott nagy scrutinium-evangéliumok exponálásával), de a régi perikopa-rend ellen sem lehet komolyabb kifogást hozni.

A virágvasárnapi Máté passiót a B és C évben Márkkal, illetve Lukáccsal helyettesítették. Alig van azonban a két utóbbiban, mely igazi többlet Mátéhoz képest. A váltogatás inkább egy rigorózus tanári gondolatból ered, mint valódi lelki haszon kereséséből (Lit. Konst. 23. §). Ugyanakkor a váltogatás az énekesek megzavarásához vezetett, s főként kisebb templomokban nagyon megnehezíti a passió méltó éneklését.

A hagyományos rendszer a szent asszonyokról szóló evangéliumot olvastatta, a húsvéti vigília misében Mátétól, húsvétvasárnap Márktól. Az új rend ezt az A- és B-év vigíliájára teszi. Lukács szövege a C-évben (arról, hogy az apostolok nem hittek az asszonyoknak), szerintem önmagában ugyan tanulságos, de kevésbé alkalmas erre a liturgiai pillanatra. Az új rendszer vasárnapi evangéliuma, vagyis Péter és János látogatása a sírnál, megfelelőnek látszik. Azt hiszem, az üres sír képe a két apostollal, olyan reggeli frissességet ad a napnak, mely a Húsvét elsődleges élményét közvetíti a hívőknek, azoknak is, akik az esti misére jönnek (melyen a jelen rend más evangéliumot olvastat).

Szerencsétlen gondolatnak tartom, hogy húsvéthétfőre mindhárom évben az örök megvesztegetéséről szóló történetet tették. A húsvét egyik legkedvesebb, legvonzóbb mozzanata volt a másodnap liturgiája és az emmauszi történet közötti asszociáció. Sokakat éppen ennek érzelmi hívás vitt el a misére ezen a „nem kötelező” napon is. És mit nyertünk az elmozdítással? Csak annyit, hogy az emmauszi jelenetet az A évben húsvét III. vasárnapján (!) halljuk, a C-évben vasárnap este (!), míg a B-év ünnepnapjairól egyszerűen elmarad.

Húsvét második vasárnapján ismét egyévéssé válik a perikopa-rendszer: itt megmaradt a régi evangélium mindhárom évben. A harmadik vasárnap a B-évben újból az esti megjelenést halljuk (most Lukács kevésbé részletes leírása szerint), a C-évben a Tibériás tavánál történő találkozást.

Soha nem olvastam annak megokolását, miért kellett a Jó Pásztorról szóló evangéliumot régi helyéről egy vasárnapal későbbre tenni. Talán azt akarták ellensúlyozni az e vasárnap is tartó feltámadási evangéliumokkal, hogy húsvét nyolcada gyakorlatilag megszűnt? A negyedik vasárnapon a három évben a Pásztor-beszéd folytatólagos részeit olvassák a János evangéliumból (a C évre már csak egy rövid kis szakasz jutott). Véleményem szerint egyetlen, jól kiválasztott (esetleg kissé hosszabb), évenként visszatérő szakasz hatékonyabb lenne; a hagyományos Jn 10, 11–18 is egyensúlyos, jól lekerekített perikopa.

A 4. vasárnapon azelőtt már a búcsúbeszéd egy szakasza hangzott el. A búcsúbeszéd olvasása régi hagyomány, de nem probléma-mentes. Első hallásra nehezen követhető és nehezen befogadható, hosszú szöveg ez. A régi hagyomány azzal segített, hogy a 4-7. vasárnap annak néhány jól kiválasztott, jellegzetes szakaszát olvastatta, míg nagycsütörtök este a mise után a beszéd teljes terjedelmében elhangzott. A nagycsütörtöki atmoszféra kedvező volt: a hívők ilyenkor több időt áldoznak az áhítatra, és ebben az egyedülállóan drámai szituációban nagyobb figyelemmel hallgatják az Úr szavait. A húsvét utáni vasárnapokra egykor kijelölt szövegek a húsvéti titok kibontakozására mutató logikus sort alkottak: először „Modicum”-szakasz hangzott el (Jn 16, 16–, ez a mai rendszerben teljesen hiányzik), azután következett a jövendölés a Szentlélek eljövételéről, majd Jézus intése a kérő imádságról és az ő második eljövételéről, végül az Egyház jövendő sorsáról szólt az evangélium. E szakaszok mind a János-evangélium 16. fejezetéből vétettek, melyet az új rendszer mellőzött. Kétségtelen, hogy Krisztus búcsúbeszédének minden szakaszát gyakran kell olvasnunk. De nem vagyok biztos benne, hogy a három év kilenc perikopájában megjelenő sok-sok gondolat hatékonyabb, mint négy kiemelkedő szakasz, ha az évenként visszatér.

Ascensio evangéliumánál, úgy látom, ismét egy mechanikus szemlélet győzött a liturgikus fölött. A régi evangéliumi szakasz (Mk 16, 14–20) együtt hozta az ünnep két fontos mozzanatát: a missziós–keresztelési parancsot és a mennybemenetelt (ma a B-évben). Az A perikopája (Máté) a mennybemenetelt, a C-évé (Lukács) a keresztségi küldést hagyja el.

Pünkösdre új, mindhárom évben azonos evangélium került: Krisztus megjelenik az apostoloknak húsvét estéjén. A választás nyilván azért esett erre, mert húsvéti kontextusban beszél a

Szentlélek adásáról. De az is igaz, hogy a Szentlélek másféle átadásáról van szó húsvét estéjén, mint Pünkösdkor (ha nem így lenne, fölösleges lett volna ugyanazon apostolokra az ötvenedik napon újra kiárasztani a Szentlelket!). A régi evangélium a Szentlélek megígéréseéről szól, s közvetlenebb volt a kapcsolata a második (pünkösdi) kibocsátás tartalmához.

A Szentháromság vasárnap három perikopája közül a B-év idézi vissza a keresztségi küldést, azt a mondatot, melyben Krisztus egyetlen formulában mondja ki a Szentháromság személyeinek nevét. Az A-év evangéliuma a Szentlelket nem említi, a C-évé is elmosódottabb. (Ha feltétlenül a búcsúbeszédből kell evangéliumot adni, Jn 14, 15–16 lenne a Szentháromság legtümörebb kijelentése.)

Úrnapja dogmatikus ünnep lévén az A-év János-szövege ide illőbb, mint a másik kettő. Jézus Szíve ünnepén az A- és C-év evangéliuma szép, de az ünneppel csak közvetve kapcsolható össze. A B-év evangéliuma a misztikus interpretáció által hagyományosan hozzá kapcsolódik e Jézus Szíve tiszteletéhez, erőteljes kép, mély teológiai asszociációkkal, melyet a templomok falain is sokszor megfestettek: a legalkalmasabb arra, hogy a hívő számára e kultuszt megjelenítse.

És mi a helyzet az évközi vasárnapok evangéliumaival? Nyilvánvaló, hogy az evangéliumokban számos olyan szakasz található, ami szép, emlékezetes, felolvasásra alkalmas. Néhány probléma azonban itt is akad:

Az első éppen ez a bőség. Nincs-e túl a 99 evangéliumi szakaszon azon a mértéken, amit a hívő lélek, a közösség, az egyetemes Egyház még liturgikusan fel tud dolgozni?

A második probléma, vajon a választott szakaszok mindegyike igazán alkalmas-e arra, hogy a vasárnapot összefogó misztérium-képpé váljék?

A harmadik probléma, a római liturgia szellemével összhangban van-e, hogy éppen misében a lectio continuát erőltessük? A lectio continua egyben egy fajta „életrajz-szerúséget” sugall. A régi evangéliumi rend egy ilyesféle életrajz-szerúséggel nem törődött (kivéve persze a karácsonyi és húsvéti időszakot): nem történeti-életrajzi, hanem misztérium-mivoltában ragadta meg az Üdvözítő életének egyes mozzanatait.

A negyedik probléma, hogy a gazdagság ellenére előfordulnak ismétlődések; ezek azonban (a lectio continua miatt) hol egyik, hol másik vasárnapon bukkannak fel.

Az ötödik probléma a beszédek, párbeszéd, példabeszédek túlsúlya. Nagyon remélem, hogy nem valami tudatos tendencia eredménye az elbeszélte csodák arányának redukálása. Mindenesetre az évközi időben szereplő evangéliumi csodák és beszédek aránya a következő: A-év: 10 – 90 %, B-év: 31 – 69 %, C-év: 16 – 84 %, a három év együttesen: 19 – 81 %. Ezzel szemben az arány a régi római perikopa-rendben: 41 – 59 százalék! Ha a válogatást csak „pasztorális” szempontból nézzük, a hatékony, jól megjegyezhető textusok helyett elég sokszor jönnek elő a nehezebben követhető szövegek, melyek (bár fontosak, és nagy figyelmet érdemelnek a katekézisben) e használati szinten nem elsődleges jelentőségűek.

A hagyományos római liturgia (nagyon helyesen) eltérő jellegű időként kezelte az Epiphania utáni és a Szentháromság vasárnap utáni „per annum” időszakot. Az első szakaszt két jellegzetes, kiváló evangéliumi perikopa indította: a 12 éves Jézusról szóló és a kánai menyegzőről szóló (az utóbbi Jézus nyilvános működésének kezdete és ugyanakkor annak misztikus-liturgikus értelmezése). Ezt két jeles csodatétel követi, mintegy az Epiphania (az istenség megjelenése) gondolatkörének kibővítése. (Ne feledjük, hogy a keresztény ókorban Epiphania témájához a keresztségen, a kánai menyegző, sőt eredetileg a kenyérszaporítás is hozzátartozott.) A kánai menyegző most csak C-évben szerepel. Egyébként e vasárnapokon Jézus fellépésének különböző mozzanatai kerülnek elő: János tanúságtétele (vagyis Vízkereszt nyolcadának korábbi evangéliuma), az első apostolok meghívása, Jézus názáreti és kafarnaumi fellépése. Ezt kiegészíti három csoda elbeszélése a B-évben, egy csoda elbeszélése a C-évben. Egy bizonyos koncepció szerint logikus, bár a hároméves szétosztásban kissé zavaros elrendezés.

Ezután az A-évben hegyi beszéd részleteit halljuk 6 vasárnapon keresztül, a C-évben ugyanezt 3 vasárnapon át. A 8 boldogság elbeszélését az A-évben a 4. vasárnapon, a C-évben (rövidebb formában és a jajokkal kiegészítve) a 6. vasárnapon halljuk. E két évben a 7. vasárnapon azonos szöveg hangzik két evangélista elmondása szerint. Ismétlődések a következő vasárnapokon is vannak: ilyen a tanítványok elküldésének, az utasításoknak és visszatérésüknek meglehetősen részletező elbeszélése (A: 11-14. vasárnap, B-év: 14-16. vasárnap, C-év 13-14. vasárnap). Péter vallomását az A-évben a 21., a B-évben a 24., a C-évben a 12. vasárnapon olvassuk. A kenyérszaporítás története A-évben a 18.,

B-évben a 16. vasárnap szerepel. A főparancsról szóló rész az A-évben rövidebben Mátétól, a B-évben a 31. vasárnapon hosszabban Márktól hallható. Helyüket a lectio continua jelölte ki, s valójában nem növelték a felolvasott bibliai helyek számát.

Van jó néhány olyan szöveg, mely a maga helyén fontos isteni tanítást mond el, de mint vasárnapi perikopa erőtlen, vagy éppen furcsa. Ilyenek például az A-évben a 13. vasárnap (a hozzátartozók megtagadásáról), 22. (Jézus szenvedésének megjövendölése), 26. (a két fiúról); a B-évben a 8. („majd böjtöl a násznap...”), a 14. („kicsoda ez?”), 16. („pihenjünk egy kicsit”), 22. (a farizeusi hagyományokról), 25. (ki közöttünk a nagyobb?”), 26. („ne tiltsátok meg nekik az ördög-űzést...”), 27. (a házasság felbonthatatlanságáról), 29. (Jakab és János vitájáról), 32. („óvakodjatok az írástudóktól”, a szegény asszony filléjéről); a C-évben 8. (a szálkáról és gerendáról), 13. (az istennyila lehívásáról), 18. (nem vagyok bíró köztetek), 19. („ott gyűjtetek kincset, ahol nincsen moly”), 20. („tüzet hoztam és széthúzást”), 23. (a toronyépítőről és hadat indítóról), 27. (az erős hitről és a szerény szolgáról), 29. (az igazságtalan bíróról), 32 („kinek felesége lesz a feltámadáskor”). Ismétlem: mindezek csodálatos evangéliumi szakaszok, de nem feltétlenül a legalkalmasabb vasárnapi perikopa-szövegnek.

Krisztus Király ünnepén mintha habozna a lectionarium, hogy miről is szól az ünnep: az A-évben az evangélium az Ítéletről, a C-év a jobb latorról (nyilván a „birodalmamban” szóra való tekintettel) beszél. A kulcs-szöveg, melyben Jézus nyíltan vallomást tesz királyságáról, a B-év hozza.

December 8, 26, febr. 2, márc. 19, 25, május 31 (kissé hosszúra sikerült), jún. 29, augusztus 15, szeptember 8, november 1. evangéliumai nem változnak a hároméves szisztémában.

A fenti tapasztalatokat így összegezhetjük: Egy lehetséges koncepció, hogy a lectio semi-continua alkalmazásával három év alatt végigmegyünk a három szinoptikus evangéliumon. Egyik vasárnap inkább, másikon kevésbé perikopa-szerű szövegek fognak elélnk kerülni. Ugyanazok a témák is megjelennek, de évenként más-más vasárnapon. Az erőteljes képek, csodák, példabeszédek helyett inkább a személyes biblia-olvasásra, a Mester szavainak hallgatására emlékeztető csendes szövegfolyammal van dolgunk, mintha a Mester lábánál ülnénk, s hallgatnánk szavait.

Az ünnepi időszakokban gyakran erőltetett a szövegválasztás, a legplasztikusabb megközelítést egyszerűen a változatosság

kedvéért hagyják el. Ugyanakkor kiderül, hogy nincs is három évre való alkalmas perikopa, s így a változás valójában nem mindig a „Biblia kincsestárának bőségebbé feltárását” szolgálta. Az azonos eseményeket a lectio continua kívánalmai szerint évről évre más-más vasárnapon olvassák. Ez a „continua” azonban a hallgatónak nem érzékelhető. Ő nem tartja a kezében az adott evangéliumi könyvet, s nem folyamatosságot érzékel, hanem külön-külön beszédek, események leírását. A változatosságból adódó nyereség kisebb, mint a veszteség, ami az egyházi év áttekinthetetlenségével, az asszociációk felbomlásával, a *rend* észlelhetetlenségével keletkezett.

Az alkotók nem vetettek számot az emberi lélek kapacitásával: a ciklikus emberi emlékezet maximális időtartama egy évre terjed, melyet a nap pályája és az időjárás jelenségek körforgása tesz humánussá. Az a perikopa-rend, mely ehhez az emberi kerethez alkalmazkodik, számíthat az emberi értelem teljesítőképességére. A hároméves rendet már nem rendként észleljük, hanem a biblia ötletszerű felnyitásának. Ha valaki megéri az átlagos életkort, s ugyanazt az evangéliumi szakaszt ugyanazon a napon hatvanszor-hetvenszer hallja élete folyamán, bizonyára rögzül benne. Ha életében húsz-huszonöt-ször hallja, hároméves ugrásokkal egymástól elválasztva, akkor ez a hatás sokkal kevésbé intenzív. A mélyebb bevésés helyett egy bizonyos felületesebb benyomás módján hat az emberre, s ezen a régi homiletikus hagyománytól teljesen elszakadt prédikáció sem segít. E perikopák nagy részére valószínűleg már a mise végén sem emlékezik a hívő. Nem az a kérdés, hogy hány evangéliumi szakasz hangzik el néhány év alatt, hanem hogy azok miképpen illeszkednek a liturgiába, s ezáltal miképpen ragadják meg az embert. Kevesebb, de visszatérő perikopa, mely egy saját asszociációs rendszerben rögzül, erre inkább alkalmas.

Az evangéliumok szövegtárának gazdagságát az ember igazában más módszerrel tudja rögzíteni: nem a liturgiában, hanem amikor kifejezetten a tanulás, tanulmányozás, elmélkedés kedvéért nyitjuk ki, s így figyelünk a szavakra. A liturgia nem biblia-óra. A biblia-tanulás mintaképe az a kafarnaumi jelenet lehet, ahol az Üdvözítő kezébe veszi a tekercset, felolvassa, és magyarázza. Ilyen biblia-olvasásra nagy szükség lenne az Egyházban. De ezt a problémát nem lehet azzal megoldani, hogy a misébe iktatjuk a biblia-órát.

A hároméves ciklusnak más következményei is vannak. Az új graduale-elv miatt (melyről még alább szólunk), mérhetetlenül meg-

növekszik az olvasmányközi énekek repertoárja; a liturgia többi elemével (így a canticum-antifonákkal) való kapcsolat lényegében megszűnt; a hároméves ciklus kiszolgálása sokkal nagyobb apparátust (lectionariumok) igényel.

4.

Bár e tanulmány tárgya az evangéliumi perikopa, vessünk egy pillantást az „igeliturgia” többi elemére is.

A *szentlecke* kevésbé karakterisztikus alkotóeleme a liturgikus napnak. Van persze jó néhány olyan szöveg is, mely tartalma vagy alkalmazása miatt kiemelkedő szerepet kapott, s míg maga hozzájárult a liturgikus nap gazdagságához, az egyház és a hívek tudatában a liturgikus nap is kiemelte e szövegeket.

Ilyen mindenek előtt ádvent 1. vasárnapja („Hora est jam nos de somno surgere”), mely nem véletlenül lett fontos ádventi antifonák alapszövege. Természetesen ilyen a 3. vasárnap „Gaudete”-leckéje is. A római liturgia ismerői okkal ragaszkodtak a három karácsonyi és a vízkereszti szentleckéhez. Az egykori hetvened-, hatvanad-, ötvened-vasárnap profiljához is nagyban hozzájárultak szentleckéik (a stadionban futókról, Pál apostol megpróbáltatásairól, ill. az első korintusi levélből kiemelt ún. szeretet-himnusz).

Ádvent 1. vasárnapjához hasonlóan a liturgikus év egyik főszövege a 2 Kor 6. fejezetéből vett nagyszerű „programbeszéd” Nagyböjt 1. vasárnapján. Okkal hozta a római liturgia e napon, s nem hamvazószerdán, hiszen a liturgia számos rubrikája tanúsítja, hogy a nagyböjt hivatalos kezdete vasárnap volt, amikor a *teljes* keresztény közösség egybegyűlik, hogy megkezdje az ünnepi időt. A 4. vasárnap szentleckéje a két asszonyról (és a két Jeruzsálemről) tökéletesen illeszkedett a liturgikus nap tartalmához. Húsvét 3. vasárnapja nehezen lett volna elképzelhető a Péter levélrészlet nélkül.

Aligha lehet vita húsvétvasárnap, ascensio, pünkösd eredeti szentleckéjéről, de Szentháromság vasárnapjának, Jézus Szíve ünnepének lectio-választása is tökéletes volt. Az évközi vasárnapok leckéit természetesen már kevésbé érzékeljük szöveg-egyéniségnek.

Az *Ószövetségi olvasmányok* általános bevezetése valamennyi vásár- és ünnepnapra a zsinat utáni reform egyik legfeltűnőbb ismertetőjegye. A liturgiátörténészek sokáig úgy gondolták, hogy eredetileg a három-olvasmányos rend volt a norma, s hogy ennek

maradványa néhány nap ószövetségi olvasmánya a trienti misében. A kutatások e stádiumára alludál a reform-lekcionárium. Az újabb kutatások komoly kétséget támasztottak e feltevés iránt. Valószínű, hogy az ókeresztény misében általában két olvasmányt használtak, a három (vagy több) olvasmány kivételes megoldás volt bizonyos napokon. Egyik oka lehetett a virrasztással egybekötött mise (kántorböjti szombatok, húsvéti vigília), illetve bizonyos napokat tiszteltek meg ezen a módon (karácsony, a böjti scrutinium-napok). A mai három olvasmányos rend tehát nem az ókeresztény viszonyok visszaállítása (vö. Zsinati Konstitúció 50. §. vége), de kétségkívül növeli a liturgiában elhangzó bibliai szakaszok számát.

Az ószövetségi olvasmány és az evangélium tematikus összehangolásáról még inkább elmondható, hogy 20. századi találmány. Előzménye nem a liturgiában keresendő, hanem abban az ősi kateketikai tradícióban, mely a két szövetséget egymásra vonatkoztatva nézte és magyarázta.

A jelen sorozat egy másik darabjában kifejtettem, hogy a *válaszos zsolnár* tematikus összehangolása az előző olvasmánnyal merőben spekuláción alapuló, semmiféle hagyományra vissza nem menő konstrukció. Ez még nem lenne baj, ha ez az elv nem nehezítette volna el mértéktelenül a mise proprium-ének szerkezetét. A három évre minden olvasmányhoz hozzácsiszolt zsolnár enormisan nagy repertoárt eredményezett.

Ennek megfelelő zenei megvalósítása nyilvánvalóan lehetetlen volt. Általában nem is tudtak sehol jobbat kitalálni, mint hogy az antifonális zsolnározás tónusain recitálják a zsolnárt is, refrénjét is (a kettő zenei egységesítése idegen a liturgikus zenei hagyománytól is, a neki megfelelő zenetörténeti analógiáktól is). A rezponzoriális zsolnározásra csupán responsorium breveben és az invitatoriumban mutatható ki régi minta, továbbá néhány olyan dallamban, melyet a Graduale Simplex elevenített föl. Csakhogy ez az énekmod így sehol sem került használatba, nyilván azért nem, mert hozzá több száz refrént megalkotni, a hívők kezébe adni és megtanítani megoldhatatlan feladat volt. Így maradt az egyszerű recitálás, vagy még gyakrabban: a prózai elmondás.

Mint másutt írásomban elmondtam, a félreértés gyökere a „rezponzorium” helytelen értelmezése. A *válaszos zsolnár* önmagában tartalmazza a feleletet. Csak annyiban volt „felelet” az olvasmányra, hogy a sok szöveget tartalmazó recitált olvasást a meditatív, dallamos tétellel egyenlíti ki. Egy olyan beállítás

azonban, mintha az olvasmány Isten szava lenne, melyre a közösség a válaszos zsoltárral (ugyanarról a témáról szólva) felel: hamis. A liturgia dialogikus jellege minden tételt áthat. Az olvasmány hallgatása is imádság, viszont a responzórium is Isten szava.

A liturgikus reform zenei megvalósítása sokkal egyszerűbb lett volna, ha nem állítanak fel ilyen skolasztikus jellegű követelményt. Ugyanis a válaszos zsoltár az a miserész, ahol legelőször és legtömegesebben léphet be a gyülekezet a proprium-éneklésbe, s ha ezt egy jól átgondolt egyéves ciklus keretében teheti, ez nagyban hozzájárult volna a liturgikus a zenei élet megelevenítéséhez is (amellett segítette volna a közösséget a vasárnapok „számlálásában” is).

5.

Következik-e valami a fentiekből egy esetleges „reform reformjára” nézve. Induljunk ki abból, hogy a római liturgia identitásához is hűek akarunk lenni, ugyanakkor nem zárjuk be szemünket annak múlt és jelen történelmi változásai előtt. Melyek hát azok a változások, melyek valódi lelki haszonnal járhatnak és a liturgia hagyományaival is indokolhatók (Lit. Konst. 21. és 23. §)?

A vasárnapi evangélium-perikopák. A temporale gerincét alkotó fél évet nézve úgy vélem, nem vált be a hároméves perikopa rendszer. Nem hozott annyi hasznot, mint amennyire szétzilálta a liturgikus év szervezetét. Itt nem tehetünk okosabbat, mint visszaállítani az egyéves perikopa-rendszert.

A Keresztelő Jánosról szóló szakaszok közül a római rítusban a legjobbak voltak kiválasztva Ádvent 2-4. vasárnapjára. Az új perikopák változatosságot hoztak, de lényeges gazdagodást nem; persze az ádventi hétköznapiakon olvashatók lennének. Ha valóban szükség lenne a 4. vasárnapon mariológikus evangéliumot olvasni, ezek közül az Annuntiatio emelkedik ki, mint a karácsony közvetlen előkészítése. (De lehet, hogy Annuntiatio enélkül is elevenen él a közösség tudatában, s a liturgikus és népi énekek, meg Rorate-misék úgylis megemlékeznek róla.) Az első vasárnapra a két hagyományos evangéliumi szakaszról nehezebb dönteni: a két hagyományos perikopa egyaránt alkalmas.

A karácsonyi időszak további evangéliumai úgylis azonosak minden évben, s azonosak a régi hagyománnyal is. Egyedül Szentcsalád ünnepe kíván megfontolást, attól függően, hogy hol találja meg végleges helyét (lásd a 6. pontot).

Az Epiphania utáni vasárnapon (ha az megmarad Krisztus keresztségének ünnepe), annak evangéliuma a legteljesebb leírás (Mt 3, 13–17), vagy a János-evangéliumban olvasható visszaemlékezés lehetne. Az ezután következő két vasárnapon minden évben meg kellene tartani a 12 éves Jézusról és a kánai menyegzőről szóló perikopát. Ezután következhetne egy evangélium az első apostolok meghívásáról, majd a kafarnaumi zsinagóga jelenetéből. A hátralévő vasárnapokat a régi „epifánikus” csodáknak kellene fenntartani.

A nagybőjt jelentőségére való tekintettel annak ellenére fenn kellene tartani az egy éves szisztémát, annak ellenére, hogy a szóba jövő perikopák száma egy-kettővel nagyobb a szükségesnél. Az 1-2. vasárnap nincs értelme változtatni a szakaszt: azt kell nyújtani, amely az eseményt a legjobban írja le, s ez Máté. Az egész böjtnak biztosan javára válik, ha a 3-5. vasárnap jelentős szövegegységek jelennek meg. Ha a római hagyományban szerepelt vitabeszédek a 3. és 5. vasárnapra kevésbé felelnek meg, ezek helyett a scrutinium-periko-pákból lehetne venni kettőt: a samáriai asszonyról szólót a 3., a Lázár feltámasztásáról szólót az 5. vasárnap (amint ma van az A-évben). Én hajlanék arra, hogy a 4. vasárnapon megmaradjon a kedves és a nap liturgiájához tartozó kenyérszaporítás; de elfogadható a vakon születetről szóló hosszú szakasz is. Az ily módon hétköznapokra visszatett Mit gondoljunk az így köznapokra visszahelyezendő perikopákról? Leginkább a tékozló fiúról szóló és a házasságtörő asszonyról szóló szakasz hátrébb szorítását érezhetjük veszteségnek (korábban mindkettő szombaton szerepelt, s az nem is rossz hely számukra); mégis: felér e veszteséggel az, hogy a vasárnapok állandó evangéliumot kapnak (ahogy ezt a jelenlegi lectionarium is megengedi). A vasárnapról elmozduló további három szakasz (beszéd-részletek) tipikus böjt-hétköznap perikopa. Virágvasárnap visszaállhatna (rövidebb változatában, s legalább ad libitum) a Máté-passió; az állandó passióért az énekesek bizonyára hálásak lennének, a két másik passió néhány sajátos elemének hiánya pedig aligha okoz zavart.

A húsvéti vigília evangéliuma a Máriákról szól (itt kétségtelenül egyenrangú a Máté- és Márk-változat). El lehetne fogadni a vasárnapi evangélium cserét (Jn 20, 1–9 szakaszra), de húsvéthétfőn vissza kellene állítani az emmauszi evangéliumot. Húsvét 2. vasárnapjának evangéliuma adott. Én nagyon örülnék, ha a Jó pásztorról szóló evangéliumi szakasz visszakерülne a 3. vasárnapra.

Akkor a 4-7. vasárnapon a búcsúbeszéd olvasására elegendő idő van, s eldönthető, inkább több részlet hangozzék-e el, mindegyik háromévenként, vagy jól választott kevesebb, de évenkénti rendszerességgel.

Már tárgyaltuk, hogy Ascensio evangéliumai liturgikusan nem egyenlő értékűek; a régen is olvasott Márk-verzió a legteljesebb. Pünkösdkor jobbnak tartom a jelenlegi (Húsvét 2. vasárnapján már amúgy is olvasott) szakasznál a Szentlélek megígéréséről szólót. Szentháromság, Úrnap és Jézus Szíve ünnepén a régi (egyik évben jelenleg is használt) perikopa jobb a mai, évenként változó szövegnél.

Az évközi vasárnapoknál azt láttuk, hogy a vasárnapi perikopának alkalmas szövegek száma nem teszi indokolttá a hároméves ciklust. Három lehetőség nyílta: a) vagy visszaállítani a régi perikopa-rendet, vagy b) egy az Lectionarium legkarakterisztikusabb szövegiből alkotni egy egyéves perikopa-rendet, vagy c) a római perikopa-rend mellé egy alternatív második sorozatot rendelni, évenkénti váltakozással. A kétéves ciklus elegendő szöveget enged megszólalni, mégis követhető marad a részleges és egyetemes közösség számára.

A szentleckénél inkább helyénvaló lenne a gyakoribb váltakozás, megőrizve azonban néhány fontos és jellegzetes szöveg állandóságát. Talán az ádventtől pünkösdig terjedő félévben meg lehetne őrizni némi revízióval a római perikopákat, azután pedig kétéves rendszerben váltogatni az apostoli leveleket. Ha a pünkösd utáni evangéliumok is kétéves ciklust alkotnak, a két olvasmány együtt mozogva váltakozni évről évre.

Az *Ószövetségi olvasmányok* esetében először el kell dönteni, ragaszkodnunk kell-e a háromolvasmányos rendszerhez. Jogosan érte a zsinat utáni liturgiát az a vád, hogy az Igeliturgia túlnövekedésével az eukarisztikus rész jelentéktelenebbé vált, s ezáltal némileg „protestantizálódott” a rítus. A hosszú ószövetségi szakaszok elhagyása rövidítené a mise ezen részét.

Bár az ószövetség olvasására bőséges tér nyílik a hétköznapokon, mégis jogos lehet az az igény, hogy a legfontosabb szövegek elhangozzanak a vasárnapon nagyobb számban összegyülekező hívők előtt is, illetve hogy az üdvtörténetet megvilágító előképek összekapcsolódjanak a megfelelő idő liturgiájával. A megoldás az lehetne, kilenc jól kiválasztott Izaiás-szöveg mint első olvasmány hangzana el a négy ádventi vasárnapon, karácsony vigíliáján, három

miséjében és vízkeresztkor. Azután a legfontosabb üdvtörténeti előképek (Bűnbe-esés, Noé, Ábrahám, Mózes, pusztai vándorlás, majd Virágvasárnap Jeremiás) a nagybőjt hat vasárnapján kapnának helyet. A többi vasárnap az ószövetségi olvasmány elmaradna, illetve átkerülne hétköznapra.

Az olvasmányközi énekek tekintetében azt gondolom, radikálisan vissza kellene térni a korábbi állapothoz: rögzíteni ezen énekek egyéves ciklusát, és visszasorolni őket a proprium-énekek közé. Ha ezeket responzoriális zsoltározással éneklik, és nem melizmatikus dallamaikkal, további zsoltárverseket lehetne kijelölni hozzájuk; kisebb revízió a szétosztásukban elfogadható. Azért a látszólagos veszteségért, mely az olvasmányokhoz való mesterséges tematikus kapcsolat feloldásával támad, bőséges kárpótlás, hogy a hívők legalább 60 zsoltárszakaszt évről évre visszatérően emlékezetbe véshetnek, jobban megérthetnek és megszerethetnek. Amellett zenei és technikai szempontból olyan rendet lehetne csinálni, mely a liturgia tényleges fejlődését szolgálná.

A *hétköznapok* olvasmányainál természetesen kevésbé kell érvényesülnie a teljes perikopa-elvnek. Azt azonban ne feledjük el, hogy a vasárnapi perikopák elmélyítéséhez nagyban hozzájárult, hogy azokat a hét közben is megismételték. Szerintem erről a „liturgikus pedagógiáról” most sem kellene lemondani. A 11-12. századi könyvekben élt az a gyakorlat, hogy az ősi liturgikus köznapoknak, szerdának és pénteknek saját olvasmányi voltak. Ma is jó megoldás lenne, ha minden hét két köznap olvasmány-párt kapna. E három perikopa (a vasárnapiakat is beleértve), hozzászámítva a szentek emléknapjára valókat is, elegendőnek látszik egy-egy hétre. Az egyéves perikopa-rendszer mellett szóló érvek nem vonatkoznak a hétköznapokra: a kétéves rendszer (talán a szerda-péntek módszerrel kombinálva) fenntartható.

Úgy gondolom, az itt vázolt megoldás józan középút. Méltányolja a jogos igényeket, de nem doktriner elvekből indul ki. Szintetizálja a bibliai, liturgiai és pszichológiai szempontokat, megőrzi a római rítus identitását, mind elveiben mind – a fő pontokon – anyagában. Nem azt kérdezi: mi mindent *lehet* megváltoztatni, hanem hogy mi az, amiben a római liturgia tényleges lelki haszonnal, tárgyyszerű okok alapján továbbfejleszhető. Nem akar többet változtatni a római rítuson, mint amennyit az a történelem során úgyis változott. Vagyis úgy

tesz, ahogy a zsinat megkívánta: „Hogy az egészséges hagyomány megőriztessék, és mégis lehetőség nyíljen a jogos haladás számára, valahányszor a liturgia egyes részeit felül kell vizsgálni, ezt előzze meg mindenkor alapos teológiai, történeti és lelkipásztori kutatás... Nem szabad semmi újítást bevezetni, ha azt az Egyháznak igazi és valódi haszna nem kívánja. De akkor is ügyelni kell arra, hogy az új formák a már meglévő formákból szervesen nőjenek ki.” (Lit. Konst. 23. §)

6.

A liturgikus naptár most nem annyira önmagában érdekel minket, hanem mint a perikopák, énekek elhelyezését és értelmezését megszabó rendszer. A naptár átalakítása érinti a liturgia nem elhanyagolható „technikai” dimenzióját (mire mikor, mennyi időt enged, milyen kapcsolódásokat hoz létre a napok és idők között), de annak hagyományrendszerét és teológiai tartalmát is. A 2. vatikáni zsinat utáni új rendelkezések nagyobb változásokat hoztak a sanctoraléban, mint a temporaléban. A következő paragrafusok azonban az utóbbiakat szemlézik, néhol kritikával vagy kérdőjelekkel azok hasznát illetően.

A *temporale* első szakaszát, az ádventet elsősorban a kántorböjtök eltörlése érintette. Az utóbbi évszázadok embere a kántorböjtöt jobbra csak a böjtölés miatt vette észre. Az évnegyedes napok igen ősi időre nyúlnak vissza, s a böjtölés csupán egyik elemük. Előzményei az Ószövetségig terjednek, s Nagy Szent Leó pápa beszédei mutatják rangjukat a római Egyház szokásrendjében. A hálaadás, az engesztelés és a jótékonyág figyelmeztető három napja volt ez, melyet „a hagyomány figyelmünkbe ajánl, a közgyakorlat megerősít, s melyet sem vallási tudásunk nem vehet semmibe, sem jámborságunk nem mellőzhet”, mint a nagy pápa mondja (– nos, most vallási tudásunk semmibe vette és jámborságunk mellőzte őket...). E napok *polgári életünk* megszentelését szolgálták: figyelmeztettek arra, hogy amit az elmúlt hónapokban elnyertünk azért hálát adjunk; amit vétettünk, azért imádkozva és böjtölve engeszteljünk, és amit lemondással nyertünk, azt ajánljuk fel a szegények táplálására. Lehet, hogy a böjtölés régi formáját ma nehéz megtartani. De ez nem a kántorböjt eltörlése mellett szól, hanem arra int, hogy mélyebb eredeti mondani-valójának keltsük életre.

A naptár eltörölte a vigíliákat (így karácsonyét is), illetve amit e címen meghagyott, az csupán az előesti mise (mely az elővételezett

ünnepi misék gyakorlata miatt úgysis jelentőségét veszítette). Lehet, hogy a vigíliák száma túl nagy volt, de korántsem biztos, hogy az ünnepre való tisztító előkészület korunkban elvesztette létjogosultságát. Ugyancsak túlzott lehetett az ünnepi mise megismétlésével tartott nyolcadok nagy száma. A kalendárium elvileg két, gyakorlatilag egyetlen oktávát hagyott meg: a húsvétét. Az oktáva fő értelme azonban, nem az, hogy megismételjük az ünnep liturgiáját, hanem hogy hosszabb időnk legyen az ünnep tartalmának feldolgozására; ezt az értelmet különféle liturgiai eszközökkel meg lehetett volna őrizni.

A naptárreform nagy tévedése volt Vízkereszt és Mennybemenetel ünnepeinek ad libitum áthelyezése vasárnapra. Mindkét ünnepnek okkal volt rögzített napja: az elsőt az ősi és ökuménikus hagyomány határozta meg, a másikat magának az Úrnak döntése és tette. A vasárnapra való áthelyezésük egyszerűen két vasárnap „témájává” degradálta a két ünnepet, a naptárban pedig zavarokhoz vezetett. Vajon nem a szekularizmusnak tett túlságos engedmény volt-e, hogy a munka-szünet léte vagy nem léte döntse el az Egyház két nagy ünnepének időpontját? Túl nagy kívánság a hívőtől, akiről úgy beszélünk, mint a húsvéti misztériumba bekapcsolt, Krisztussal együtt élő, Istennek odaadott emberről, hogy évenként két alkalommal akár munkája után is esti misén vegyen részt (mely kötelezettség alól, ha nem tudja teljesíteni, úgysis automatikusan felmentést kap)? Helyes-e, ha különböző országok katolikusai is eltérő időpontban tartják e nagy ünnepeket?

Szerencsétlen gondolatnak tartom a Szentcsalád ünnepének új elhelyezését. Ez az ünnep, mely magán viseli a modern „akció-ünnepek” jellemvonását, megzavarja az igen régi (valószínűleg még karácsonyt is megelőző) három ünnep (december 26-27-28) rendjét. Megeshet, hogy már karácsony másnapján a családi élet erényeire intő morális tanítást hallgatjuk, miközben az adott évben egyszerűen elmarad István, vagy János, vagy az Aprószentek ünnepe, és azt soha nem tartják vasárnap, amikor a teljes közösség jelen lenne. A Szent-családról semmivel sem rosszabb kép a názáreti, mint a betlehemi, sőt a morális célkitűzésnek még jobban megfelel. A vízkereszt utáni vasárnapon zavartalanabban kibontakozhatott a nap sajátos tartalma a hozzá társuló evangéliumi perikopával is megsegítve. Ha azonban mindenképpen közelebb akarták hozni a karácsonyhoz, akkor a december 30. és január 5. közé eső vasárnap is alkalmas időpont lett volna (a menekülés evangéliumával), ha a

vízkereszttel való labdázás miatt nem kellett volna e vasárnapot tartalékolni.

Krisztus keresztségének új ünnepe volt a másik ok, ami miatt a Szentcsalád vasárnapját át kellett telepíteni. Eredetileg ez nem volt önálló ünnep, hanem a „kinyilvánulás”, az epifánia misztériumainak egyike, mely vízkereszt nyolcadnapján kapott kiemelt figyelmet. Az új rendszerben levált az Epifániáról és önálló keresztségi ünneppé lett. Így már nem annyira a karácsonyhoz tartozó dogmatikai-misztikus jellege érződik, hanem inkább a nyilvános működését megkezdő Krisztus „életrajzi” ünnepe. Ha ezzel egy adott nap „témájává” vált, akkor a vízkeresztet követő öt vasárnap egy sorba rendezhető, kezdve a 12 éves Jézussal (Szent Család), majd jön Krisztus megkeresztelkedése, a kánai menyegző, az első apostolok meghívása, végül a kafarnaumi jelenet. E sorozat úgy adna a mai kronológiai szemléletnek is engedményt, hogy az egyes mozzanatok egymást nem zavarva bontakoznak ki, ugyanakkor azonban nem bontják meg a karácsonytól vízkeresztig tartó ősi ünnepek ívét.

A liturgiát magyarázó könyvek és prédikációk a böjt-elő három vasárnapját az Egyház mesterműveként, lelki érzékenységének kifejeződéseként magyarázták. Dicsérték, milyen csodálatos fokozatossággal jutunk a böjt-előtől, a böjton, a szenvedés idején át a nagyhétig és a triduum sacramig. Elmondták, hogy a karácsony ünnepi napjai fokozatosan csendesednek le a vízkereszt utáni vasárnapokon, majd a böjt-elő hetei beláttatják velünk megváltásra való rászorultságunkat, s így előkészítenek minket a böjt felvételére. Ha ezeket az elmélkedéseket összevetem azzal a szótlan beletörődéssel, mellyel tudomásul vették e napok megszűnését, azt kell mondani, ma az engedelmisség azt jelenti, hogy egy liturgikus intézményt egyik nap teljes értéssel és lelkesedéssel kell elfogadnunk, majd a következő nap ugyanilyen lelkesen egyet kell értenünk annak eltörlésével.

A Hamvazószerda és böjt kalendáriumi rendje változatlan maradt, bár a vasárnapok tartalma módosult. Ám a szenvedés időszaka egy héttel megrövidült, s a Dominica Passionisból egyszerűen nagyböjt ötödik vasárnapja lett. Mivel a triduum sacram különleges idő, a tempus passionis gyakorlatilag három napra szűkült. Következésképpen azok a rubrikák, szövegek, szimbolumok, melyek e két hetet a nagyböjton belül kiemelték, s a hívó figyelmét közvetlenül a szenvedő Úrra fordították, érvényességüket veszítették.

Húsvét harmadik és negyedik vasárnapjának jellegváltozásáról a perikopák kapcsán már szoltam. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy a Jó Pásztorról szóló evangéliummal a római rítus nem tette e napot „Jó Pásztor vasárnapjává”, csupán a húsvét misztériumához adott egy újabb motívumot. Általában: a klasszikus liturgia sokkal művészebb és humánusabb volt, semhogy örömet leltesse az ilyen tematikus jelszó-liturgiában; ez inkább az aktivista, akaratközpontú századok kedvtelése.

A Mennybemenetel tetszőleges áthelyezése vasárnapra még Vízkereszténél is bántóbb, hiszen a mennybemenetel tényleges napját tette ünneptelenné. Pünkösöd oktávjának (a szent ünnepen befogadott misztérium örömteli feldolgozásának) eltűnése miatt a Mennybemenetel utáni napok kaptak – az újkori novénák szellemében – előkészítő jelleget, szerény menedéket adva az oktáva nagyszerű szövegeinek.

Az évközi időszakot két ponton érinti a változás. Egyik: a per annum vasárnapok egybeszámlálása. Kétségtelen, hogy húsvét mozgása régebben azzal a zavarral járt, hogy néhány vasárnap olvasmányai és könyörgései (de nem az énekei!) hol a vízkereszt utáni, hol a pünkösöd utáni időszak végén kaptak helyet. Ennek ellenére a két szakasz egészét nézve nagy különbség volt a vízkereszt utáni és Szentháromság utáni időszak között. A vízkereszt után vasárnapok még az Epifánia kisugárzásai voltak: Isten megjelenésének megnyilvánulásait ünnepelték. A Pünkösöd (Szentháromság) utáni vasárnapok időszaka: a „kis idő” („Modicum”), mely nekünk oly hosszúnak tűnik, az egyház történelmi idejének képe, ki a megváltást már elnyerve az örök haza felé vándorol és várja a második eljövételt. Ezeken a vasárnapokon azoknak a hívőknek örömei, érzelmei, problémái tárulnak fel, akiket Krisztus nem vett ki a világból, de meg akart őrízni e világtól. Így a két per annum szakasz nem mosható össze. Ha korábban a vándorló vasárnapok okoztak problémát, most sokkal inkább az, hogy a 6-10. vasárnap ide-oda ugrik a jó négy hónapos szent idő elé vagy mögé, s ugyanaz a vasárnap hol a vízkereszt végső lecsengéseként, hol a húsvéti idő közvetlen folytatásaként jelenik meg. Ha elolvassuk e vasárnapok szövegét, nem nehéz látni a kettős szerepből adódó eredő zavarokat.

A másik változás Krisztus Király vasárnapjának áttétele. Ez a változás hangsúlyos lezárást ad a vasárnapok sorának, de a változás oka inkább teológiai lehet, mint technikai. Krisztus Király újkori

program-ünnepként jelent meg: tiltakozás a modernizmus és szekularizáció ellen. Arról beszélt, hogy Krisztusnak a társadalomban, a közéletben is uralkodnia kell. Így ez az ünnep Mindenszentek közelében, a per annum vasárnapok sorában kapott helyet. Az egyházi év utolsó vasárnapjára való áttétele e királyság eszkatologikus tartalmát hangsúlyozza: Krisztus királysága e földön láthatatlan, majd a jövőben fog kinyilvánulni, az idők végén. Lehet, hogy a hangsúlyok elcsúsztatása ésszerű volt, ebben a kérdésben nem szeretnék állást foglalni.

7.

A *Sanctorale* kialakulását két történeti folyamat határozta meg. A szenteknek száma abban a rítusban, melyet Róma az új egyházaknak átadott, nem volt magas. Ezek a szentek a keresztény szentség típusait képviselték, s a helyi egyházak kalendáriumának római jellegét biztosították. A helyi egyházak fejlődése és különösen az ereklyeátvitel gyakorlatára azonban a 7-8. század után felduzzasztotta a névsort. Reformoknak kellett azt újból és újból csökkenteni, hogy egy ilyen reform után aztán megint meginduljon a gyarapodás.

A középkori naptárak alaprétege a római örökségből és a latin egyházban elterjedt néhány általános ünnepből állt. Ezen túl azonban minden naptár helyi naptár volt: szinte nincs két kódex, melyben az ünnepelt szentek névsora azonos lenne. A vidékeknek, országoknak, egyházmegyéknek, rendeknek is megvoltak a maguk általánosan tisztelt szentjei, sőt a naptár összetétele végső soron az egyházi intézmények egészen alacsony szintjén dőlt el. A Tridentinum utáni reformokig nem volt a római rítusnak egységes naptára.

A II. Vatikánum után megjelent naptár e szempontból alapvetően trienti típus: néhány helyi szentet engedélyez, de egy bőséges névsort jelöl ki egyetemes tiszteletre. Az új névsor tartalmazza a legjelentősebb szenteket, de a korábbi naptárt alaposan megritkította. Sok új szent került bele különböző korokból, országokból, kontinensekről, dokumentálandó az életszentség egyetemességét. Egy újfajta képviseleti elv szerint kerültek be nagy számban „lokális” szentek.

Sok esetben megváltozott a szent ünnepének napja is. Vagy azért, hogy az a mennyei születésnap, a natalitia dátumához igazodjék, vagy azért, hogy eltávolítsák a szentek ünnepeit a temporale fontosabb szakaszaiból (ádvent utolsó hete, nagyböjt).

Bizonyára sokan nem értenek egyet azzal a véleményemmel (s magam sem ragaszkodom annyira álláspontomhoz, mint sok más eddig tárgyalt esetben). Azt hiszem, a naptárreform egyrészt sokkal radikálisabb, másrésztől engedékenyebb lehetett volna. Az egyetemesen ünneplendő szentek névsora lehetne alacsonyabb. A szentek hatalmas seregéről a naptár úgy sem tud képet adni, még a képviseleti elv érvényesítésével sem. Így ez a naptár visszaállíthatna volna az ősi elvet: az Egyház legjelentékenyebb szentjei, elsősorban a bibliai szentek és a római egyház szentjei, főként vértanúi tartoznak az alap-kalendáriumba. Viszont jóval bővebben kiegészíthetnék azt a helyi egyházak (figyelmeztetve őket, hogy vegyék figyelembe a régió hagyományait s ne csak a nemzeti szentek iránt érdeklődjék). A kiválasztáshoz irányelveket is adni lehetne, de egy terjedelmes martirologiumot is.

A dátumok változásán a legtöbb esetben nem érdemes vitázni. Néhány olyan dátumot azonban, melyek nagy régiók egyházi vagy polgári hagyományában meggyökerezettek jobb lett volna megtartani (pl. Erzsébet, Tamás, Gergely). Kár lemondani arról a támogatásról, amit a polgári szokások adhatnak ünnepeinknek; arra pedig nem számíthatunk, hogy a polgári életben tartott dátumok követni fogják az újabb egyházi rendelkezéseket. *Visitatio BMV* új dátuma májusban sem jobb a régi, általánosan elfogadott júliusi napnál.

8.

Van az ünneptartásnak egy olyan vonatkozása, melyre talán kevésbé figyeltek föl szélesebb körben: az ünnepek rangja.

A régi szertartáskönyvek más-más elnevezésekkel ugyan, de pontosan számon tartják az ünnepek differenciált rangsorát. Az új naptár ezt mindössze három fokozatra szűkítette: a *solemnitas*, *festum* és *memoria* kategóriáira. (A „*memoria ad libitum*” nem külön rang, csak nap megtartásának kötelező vagy szabad voltát jelöli.) Az ünnepek rangsorát az újabb kor rubricistái főleg abból a szempontból kezelték, hogy melyik ünnepnek van elsőbbsége azok találkozásakor (*occurentiák*, *concurrentiák*). Azonban (mint alább kifejtjük) ennél többről van szó, s emiatt nem tartom a három fokozatot elégségesnek.

A „*solemnitas*” a trienti „*duplex primae classis*”-nak, a *festum* a „*duplex secundae classis*”-nak felel meg. A „*memoria*”-ban azonban négy korábbi fokozat van egyesítve. (S most nem is beszélek egyes szerzetesrendek által megőrzött még differenciáltabb

rendszerekről.) Ez viszont azzal jár, hogy a naptár nem tudja a szentek valódi jelentőségét tükrözni, nem tudja az egyetemes jelentőségű szenteket a többi fölé emelni. Legalább még egy fokozat (a korábbi „duplex maius”) beiktatására lett volna szükség ahhoz, hogy például a nagy egyházatyák, rendalapítók megkülönböztetett helyre kerüljenek. Ez a „közbülső fokozat” lehetővé tenné a „festum” kategóriába sorolt ünnepek árnyaltabb kezelését is.

A zsinat és az utána következő szabályozás nem foglalkozott azzal, hogy új lendületet adjon az ünneplés gyakorlatának. Az intelmeken túl az ünnepek megtartására vonatkozó szabályok és tanácsokra lett volna szükség ahhoz, hogy az ünneptartás tényleges gyakorlatát megelevenítsék. Éppen ebben lenne szerepe az ünnepek rangjának.

Az ünnepek rangsorolásában ugyanis az Egyház hite, öntudata, sőt mondhatni érzelmi magatartása fejeződik ki. Ha ez a papok és hívők számára érzékelhetővé válik, akkor őket is magával ragadja, őket is részesíti ennek tudati és érzelmi áldásaiban. Ha az egyház tényleges életében tapasztalhatóvá lehet tenni a solemnitás, festum, memoria majus és memoria simplex közti különbséget, akkor ez segíthet folyamatosan informálni a papokban és hívőkben a „liturgikus hierarchiát” (hogy a mostanában sokszor emlegetett „dogmák hierarchiájá”-ról vegyem a példát).

Mire terjedhet ki a gyakorlat e szeretetteljes gondoskodás?

Elsősorban arra, hogy hogyan üli az Egyház a maga ünnepeit. Tudjuk, hogy a liturgia nem az egyes emberek, sőt nem is a közösségek, hanem az egész Egyház istentisztelete. Akkor is teljes értékű lenne, ha csupán a celebráns és a szolgálattevők végeznék el néhány hívő részvételével. A hívők nagy számú részvétele éppen azért kívánatos, mert egy objektíve megvalósuló istentiszteletnek lehetnek ők is részesei. Vagyis szabályozni lehetne, hogy a különböző rangú ünnepeken a napi liturgia mely részeit és milyen módon kell elvégeznie egy székesegyháznak, egy plébániának, egy kisebb templomnak (konvent-mise, énekes mise, nyilvános szolozsma, stb.).

Második lépésben az Egyház gyermekeihez fordul: felszólítja és kéri őket, hogy az ünnepeket rangjuk szerint üljék meg. Miért ne lehetne az ünnepek „parancsolt” vagy „tanácsolt” jellegét azok „solemnitás” vagy „festum” rangjával összekötni, akár azon az áron is, hogy a solemnitások némelyikét festummá, a festumok egy

részét memoria maiussá minősítjük „vissza”? A solemnitások „parancsolt” jellege nem csak a morális terhet jelenti a hívőnek (mely alól indokolt esetben úgysis fel van mentve), hanem biztosítékot is, hogy az ünnepet a teljes közösségben tudja majd megülni. A festumokat (legalábbis azok magasabb kategóriáját) automatikusan a „tanácsolt” jelleggel lehet megkülönböztetni, s az alacsonyabb rangú festumokat vagy magasabb rangú memoriákat azzal, hogy azok magyarázó intelmekkel kísért „hirdetett” jeles napok.

Az ünneplés lelkületét befolyásoló harmadik eszköz a ceremoniális szabályrendszere, mely úgy működik, mint egy játékszabály. A jobb századokban az ünnep rangjának elsődleges értelme az volt, hogy szabályozta, megszabta az asszisztencia nagyságát és minőségét, az oltáron égi gyertyák számát, a kórus nagyságát, a zene faját, a liturgikus öltözékek kiválasztását, stb. Ennek teljesítéséhez persze pénzügyi garanciákat is rendeltek; nem tudom, miért kell ma ebben olyan „lelkinek” lenni, holott az Egyház egyébként egyáltalán nem közömbös az anyagiak dolgában. Ha a mai helyzet nem is teszi lehetővé egy szigorú rendszer működtetését, azért a különböző viszonyokra tekintettel lévő, rugalmas rendszer még mindig ki tudná emelni ünneplésünket mai silány állapotából.

Az ilyen külső szabályozás természetesen maga is csak „appeal”. Ha nem jár vele együtt a teológiai, lelki, liturgikus oktatás, elmélkedés, tudatosítás, ritualizmusba fajulhat. Az egyház története azonban azt mutatja, hogy nem ettől kell félni. A „rítusok” leépítése mindig a lelkiség ellustulásához vezetett, a liturgikus observantia viszont olyan belső fegyelmet alakít ki, mely a lelkiséget is egészségben tartja.